

Drogkostnaderna styr också beroende narkomaner

Anne Line Bretteville-Jensen

Understanding the demand for illicit drugs. An empirical approach based on self-reported data. Department of economics, University of Bergen 2002, 178 s.

Begreppet "beroende" ("addiction" eller "dependence") har varit föremål för en omfattande debatt. En mängd olika tillvägagångssätt har använts för att närma sig frågan om vilka faktorer som gör folk benägna att få ett problematiskt bruk av alkohol, narkotika eller andra droger. Man har närmast sig frågan från biologiskt håll, med teorier som studerar genetisk benägenhet för missbruk eller de neurobiologiska förändringar som karaktäriserar problematiskt bruk (och upprätthåller detsamma). Ett annat synsätt är sociokulturellt och söker främst förklaringar i faktorer i kulturen eller i omgivningen som ökar sannolikheten för problematiskt bruk. Det tredje sättet att närma sig frågan är psykologiskt. Här inriktas förklaringarna främst på olika beteendemodeller vid beroende samt på individuella olikheter då det gäller benägenhet till problematiskt bruk. En del av den diskussionen har fokuserat på frågan om det är möjligt att "förklara" de val som beroende narkotikabrukare gör. Många har också diskuterat begreppet "beteendeekonomi" i fråga om narkotikabruk.

Enligt en kognitiv teori är *självreglering* en viktig faktor då det gäller utvecklandet av alkohol- eller narkotikamissbruk. Självreglering har beskrivits som att man utför "en planenlig handling som utformas för att ändra riktningen på sitt beteende" (Miller & Brown 1991) eller "den exekutiva (d.v.s. icke-automatiska) kapaciteten att planera, vägle-

da och följa upp det egna beteendet flexibelt, i enlighet med förändrade omständigheter" (Diaz & Fruhauf 1991). Självreglering inbegriper planering, beaktande av såväl sociala och fysiska faktorer som egna målsättningar, samt ett agerande som anpassas till allt detta. Beteenden som kännetecknar beroende anses vara ett resultat av att man sätter överdriven tillit till vissa externa strukturer – i fråga om narkotikaberoende en överdriven tillit till bruket av narkotika – för att upprätthålla en fysisk och psykisk balans.

Teorier om "rational choice" vill förklara varför vissa personer frivilligt ägnar sig åt självdestruktivt beteende (Elster & Skog 1999). En central beståndsdel i alkohol- och drogberoende är att individen har nedsatt kontroll över sitt bruk av ämnet. Det kan sig yttra sig som fortsatt bruk trots att man önskar minska eller sluta med bruket, att man tar större doser än man tänkt sig eller ett bruk som spänner sig över en längre tidsperiod än man avsett (American Psychiatric Association 1994). Somliga hävdar att detta resresenterar en form av "viljesvaghet" – att beroendet är ett exempel på ett beteende som "strider mot ens eget goda omdöme" (Davidson 1985; Pears 1984). Enligt dessa teoretiker har personer som är beroende av droger två valmöjligheter: de är medvetna om att det ur ett längre tidsperspektiv är det ena alternativet (att inte bruka narkotika) som är överlägset, men de väljer ändå det andra alternativet.

Ett problem med "viljesvaghetsförklaringen" är emellertid, vilket också Elster och Skog (1999) påpekar, att det är svårt att avgöra ifall en sådan person inser att det var det sämre alternativet *vid den tidpunkt då han/hon accepterade* exempelvis en drink på en fest. Man kan ha gjort ett genomtänkt beslut innan man går på festen och man kan också ångra sig efteråt, men det är svårt att avgöra vad personen tänkte i stunden då han eller hon tackade ja till drinken (Elster & Skog 1999).

Andra teoretiker hävdar att personer som är beroende av rusmedel gör rationella val när de fortsätter med sitt bruk (Ainslie 1992;

Becker & Murphy 1988; Herrnstein & Prelec 1992). Dessa teorier lägger vikt vid individens förmåga att väga den omedelbara nyttan mot en framtida nytta, det vill säga folks förmåga att väga de omedelbara belöningarna av narkotikabruk mot de långsiktiga fördelarna med avhållsamhet. Med vissa variationer hävdar dessa hypoteser att omedelbara och framtida nyttor vägs och betraktas på ett sådant sätt att de omedelbara nyttorna väger tyngre, vilket innebär ett fortsatt bruk (Ainslie 1992; Becker & Murphy 1988; Herrnstein & Prelec 1992). Som en logisk följd av detta är de personer som sannolikast utvecklar ett beroende eller ett problematiskt drogmissbruk sådana som lägger mer tyngd vid de omedelbara positiva effekterna än de mera avlägsna nyttorna.

Trots all debatt och trots att dessa begrepp frekvent anförts i litteraturen, finns det relativt lite empirisk data som belyser ämnet. Boken "Understanding the Demand for Illicit Drugs" blir därmed ett användbart komplement till den redan existerande litteraturen. Boken är Anne Bretteville-Jensens sammanläggningsavhandling. En stor del av materialet har publicerats i separata artiklar i vetenskapliga tidskrifter, vilket visar att arbetet erkänns som ett väsentligt bidrag.

I kapitel 2 frågas "Kan ekonomisk teori förklara efterfrågan på beroendeframkallande varor?" Bretteville-Jensen gör en kritisk genomgång av olika ekonomiska teorier om konsumentbeteende som kan relateras till narkotikabruk, och hon föreslår att det är mera vettigt att använda dessa teorier som en förståelseram för pågående bruk än för att förstå varför man initierar eller upphör med bruk.

Kapitel 3 undersöker frågan om så kallad "nedskrivning" ("discounting") då det gäller drogmissbruk. *Nedskrivning* hänför sig till det faktum att många brukare väljer att använda droger, med signifikanta konsekvenser senare i livet, men att dessa konsekvenser skrivs ned just för att de visar sig först i ett senare skede. I detta kapitel undersöker Bretteville-Jensen potentiella individuella olikheter i fråga om tidspreferenser (den tid

det tar innan resultatet visar sig). Hon kommer fram till att personer som aktivt brukar illegal narkotika var signifikant mer benägna att lägga relativt större vikt vid det omedelbara resultatet än personer som aldrig brukat eller som upphört med sitt missbruk. Detta var helt i linje med det som Becker och Murphy förutspått i sin teori. Skillnaden mellan aktiva brukare och tidigare brukare kunde återspegla tidigare skillnader mellan dessa grupper gällande tidspreferenser eller de facto det att den aktiva brukaren går upp i en livsstil som ofta är både splittrad och fokuserad på det omedelbara.

I kapitel 4 undersöks möjligheten att det existerar könsskillnader i heroinberoendes ekonomiska beteende. Detta undersöks genom intervjuer med 1 834 heroininjicerare som svarat på frågor om en rad prisscenarier och deras val av narkotiskt ämne. Bretteville-Jensen finner att kvinnliga heroininjicerare som inte var inblandade i knarkklängning var mer känsliga för prisförändringar men mindre känsliga för inkomstförändringar än sina manliga gelikar. Däremot skiljde sig inte de kvinnliga heroininjicerare som langade narkotika från sina manliga gelikar i fråga om prissensibilitet, medan de rapporterade en större känslighet för inkomstförändringar.

Kapitel 5 och 6 använder sig av en uppföljningsdesign. Det innebär att deltagarna intervjuades på nytt, paneldesign användes för att analysera tidsberoende variabler och inverkan av en rad olika faktorer, som till exempel priset på narkotika, undersöktes för både heroin- och amfetamininjicerare. Dessa kapitel var inte lika enkla att läsa, men indikerade att heroinbrukare var benägna att rapportera att de skulle minska sitt heroinbruk när priserna stiger. Intressant nog rapporterade heroinmissbrukarna större sensitivitet i fråga om prishöjningar än amfetamininjicerarna. Detta kanske reflekterade de förstnämndas tyngre missbruk i relation till mindre frekvent och mer "berusningsrelaterat" amfetaminbruk.

Jag skulle ha önskat mig att det genomgående i boken förts mera diskussion om hur de olika resultaten kan påverka upp-

fattningen av begreppet narkotikabruk, och möjligen också narkotikapolitiken. Det är givetvis svårt att diskutera dessa aspekter på ett uttömmande sätt, men eftersom resultaten berör så många aspekter av båda dessa frågor skulle det ha varit trevligt att se implikationerna mera utbroderade. I sista hand demonstrerar Bretteville-Jensens arbete att "inrotade" missbrukare av illegal narkotika verkligen reagerar för prisförändringar på den drog de föredrar. I linje med det som observerats inom traditionella, legala marknader, verkar det också på hennes arbete som om konsumtionen sänks när priserna höjs. Detta har uppenbara följder för narkotikapolitik; ifall priserna på illegal narkotika fortsätter att vara höga eller ifall de höjs, kommer vissa användare att minska eller avsluta sitt bruk.

Även om det är en berömvärd målsättning för narkotikapolitik, är inskränkningar i narkotikautbudet sällsynta. Ett undantag är emellertid den så kallade "heroinbristen" som började i Australien i januari 2001 (Day & Degenhardt & Hail Under tryck). Det reducerade utbudet blev påtagligt i en minskad tillgänglighet, en minskning från 60 procent till 20–25 procent i renheten på gatuheroinet samt en fördubbling av gatupriset (ibid.; Degenhardt & Reuter & Collins & Hall Under tryck). I kölvattnet av denna minskning av utbudet uppstod en signifikant minskning av frekvensen av heroinbruk bland de regelbundet injicerande drogbrukare som stannade kvar på marknaden (Roxburgh & Degenhardt & Breen 2004; Topp & Day & Degenhardt 2003). Det finns också belägg för att påstå att kretsen av brukare minskade (Degenhardt & Rendle & Hall & Gilmour & Law 2004), vilket kunde tyda på att mindre frekvent brukande eller yngre heroinbrukare kan ha upphört med sitt heroinbruk när heroinet blev dyrare och svårare att få tag i (Degenhardt & Day & Conroy & Gilmour & Hall Under tryck).

Det verkar finnas alltmer belägg för att beroende brukare av illegal narkotika, trots att de upplever påtagliga och återkommande problem i samband med sitt drogbruk, verkligen reagerar på förändringar i kostnaderna

för den egna drogen på ett så kallat "rationellt" sätt. Det verkar inte som om heroinbrukare fortsätter med sitt bruk i samma utsträckning när det blir svårt att uppehålla den inkomst som krävs för det.

Dessa belägg är uppmuntrande, eftersom ju de flesta narkotikapolitiska insatser världen över inriktas just på att reducera tillgängligheten och höja priserna. Det oaktat att det är ganska få gånger som en relativ minskning i utbudet verkligen sker, måste vi minnas att det faktum att de flesta ämnen har illegal status (med därav följande risker förknippade med produktion och distribution) bidrar till att priserna på destinationsmarknaderna är högre än vad de skulle vara ifall de vore legala. Om vi får tro på implikationerna av denna avhandling och den kunskapshelhet som verket bidrar till, verkar det som om upprätthållandet av höga priser kan motverka narkotikabruk i vissa fall eller reducera utbredningen av detta bruk bland aktiva brukare.

Översättning: Matilda Hellman

Louisa Degenhardt, PhD

National Drug and Alcohol Research Centre
University of NSW
Sydney NSW 2052
Australia
E-post: L.Degenhardt@unsw.edu.au

REFERENSER

- Ainslie, G. (1992): *Picoeconomics*. Cambridge: Cambridge University Press
- American Psychiatric Association (1994): *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Fourth Edition)*. Washington DC: American Psychiatric Association
- Becker, G.S. & Murphy, K.M. (1988): A theory of rational addiction. *Journal of Political Economy* 96: 675–700
- Davidson, D. (1985): Deception and division. I: J. Elster (red.): *The Multiple Self*. Cambridge: Cambridge University Press
- Day, C. & Degenhardt, L. & Hall, W. (Under tryck): NSW heroin markets: Documenting the heroin shortage. *Drug and Alcohol Review*
- Degenhardt, L. & Day, C. & Conroy, E. & Gilmour, S. & Hall, W. (Under tryck): Age differentials in

- the impacts of reduced heroin supply: Effects of a "heroin shortage" in NSW, Australia. *Drug and Alcohol Dependence*
- Degenhardt, L. & Rundle, V. & Hall, W. & Gilmour, S. & Law, M. (2004): Estimating the number of heroin users in NSW and Australia 1997–2002. NDARC Technical Report No. 198. Sydney: National Drug and Alcohol Research Centre, University of NSW
- Degenhardt, L. & Reuter, P. & Collins, L. & Hall, W. (Under tryck): Evaluating explanations of the Australian "heroin shortage". *Addiction*
- Diaz, R. & Fruhauf, A. (1991): The origins and development of self-regulation: A developmental model on the risk for addictive behaviours. In: Heather, N. & Miller, W. & Greeley, J. (red.): *Self-control and the addictive behaviours* (pp. 83–106). Sydney: Maxwell Macmillan Publishing Australia
- Elster, J. & Skog, O.-J. (red.) (1999): *Getting hooked: Rationality and addiction*. Cambridge: Cambridge University Press
- Herrnstein, R. & Prelec, D. (1992): A theory of addiction. In: Loewenstein, G. & Elster, J. (red.): *Choice over time*. New York: The Russell Sage Foundation
- Miller, W. & Brown, J. (1991): Self-regulation as a conceptual basis for the prevention and treatment of addictive behaviours. In: Heather, N. & Miller, W. & Greeley, J. (red.): *Self-control and the addictive behaviours* (pp. 3–79). Sydney: Maxwell Macmillan Publishing Australia
- Pears, D. (1984): *Motivated Irrationality*. Oxford: Oxford University Press
- Roxburgh, A. & Degenhardt, L. & Breen, C. (2004): Changes in patterns of drug use among injecting drug users following a reduction in the availability of heroin in New South Wales, Australia. *Drug and Alcohol Review* 23 (3): 287–294
- Topp, L., Day, C. & Degenhardt, L. (2003): Changes in patterns of drug injection concurrent with a sustained reduction in the availability of heroin in Australia. *Drug and Alcohol Dependence* 70: 275–286.

När toppen stack ned. En solidaritetsrörelses uppgång och fall

Monica Adamson & Lars Grip & Cecilia Modig & Hans Nestius (red.)

När botten stack upp. Om de utslagnas kamp för frihet och människovärde. Gidlunds förlag 2004, Hedemora, 282 s.

Behovet antas vara orsaken till att något uppstår; i verkligheten är det ofta bara en verkan av något som håller på att uppstå. (Nietzsche 1987 [1882], s. 161).

Jag blir inte klok på det där med orsak och verkan när jag lägger ifrån mig det första försöket till en samlad historieskrivning över den svenska klientrörelsens – R-förbundens – historia. I boken *När botten stack upp* samlas 19 författare med egna erfarenheter av klientrörelsens uppgång och fall, och nästan alla ger de uttryck för att R-förbunden spelade en viktig roll i den socialpolitiska utvecklingen under åren från slutet av 1960-talet till början av 1980-talet. I vilken mån R-förbunden bidrog till utvecklingen eller hellre kan ses som exponenter för ett allmänpolitiskt perspektivskifte (och vad det då skulle bero på?), får man dock inte svar på. Överhuvudtaget är detta en bok som väcker mer frågor än den ger svar – och det är också en del av behållningen.

När botten stack upp är väl inte någon historieskrivning i egentlig mening och bokens redaktörer slår också tidigt fast att man inte har haft några vetenskapliga ambitioner. De olika bidragen bör snarare betraktas som hågkomster från en solidaritetsrörelses uppgång och fall, men i brist på forskning på området bjuds man här på en historia som inte går att läsa någon annanstans. Här får vi ögonblicksbilder från och reflektioner över verksamheten inom de fyra R-förbund som kan sägas ha utgjort klientrörelsens kärna: KRUM (Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering), RFHL (Riksförbundet för hjälp åt narkotika- och läkemedelsberoende), RSMH